

Umetnička organizacija

Transkript razgovor sa Ivom Kovač i Elvisom Krstulović – Fokus grupa
Rijeka, jun 2019.

Osnivanje kolektiva

Elvis Krstulović: Mi smo u Zagrebu, na samim počecima kada smo počeli raditi kao Fokus grupa živeli u kući gde nas je bilo petnestak koji smo tamo cirkulirali i živeli, jedni jedno vreme, neki neko drugo. Tako da u tom nekom životnom momentu, mi smo pokušavali ostvariti uvjete za naše funkcioniranje koji nije zatvoreno.

U tom smislu, vrlo konkretno, ta *grupa Kružok* koji smo imali u Zagrebu, ja se više ne mogu setiti, koje su tačno godine bile. Prvi put nešto 2008, pa pauza, pa onda 2009 opet, pa tako dalje. To je bila jedna uska grupa, koja se dosta redovito nalazila. Ideja je primarno bila, platforma za razmenu i diskusiju. I nije bila nikad zamisao da mi produciramo nešto, nego zapravo da imamo polje u kojem su-kreiramo vlastiti mentalni kontekst, u kojem doslovno, neko nešto pročita, neko pogleda neki film, i to dovedemo u neku raspravu. Da te stvari ne radimo sami, nego da ih radimo kolektivno. I to kad je bilo u nekom vrhuncu, smo se, ne samo mi, nego svi, odselili iz Zagreba. Ili skoro svi, ne pamtim više. Jedna osoba u Ljubljani, druga u Beč, i onda je naprosto to puklo.

Iva Kovač: Osnovali smo se 2012, tad smo bili u Francuskoj, pa smo se osnovali u Francuskoj, a radili smo od ranije zajednički, samo nismo imali kao krovno ime. A kolektiv smo nas dvoje.

Zoran Pantelić: Jel ste to astrološki gledali da budete u Francuskoj

Iva Kovač: Astrološki smo svakako da...I numerološki smo se zaokružili u kolektiv.

Elvis Krstulović: Mi smo kroz određene projekte, od samih početaka da uopće nešto radimo, radili zajedno. Ta ideja je prvo bila, čisto potreba da neki projekat radimo zajedno. Nama se to sviđjelo pa smo počeli govoriti o opciji da to počne biti način na koji radimo, ali je trebalo neko vrijeme. Tako da je to neki period od kako smo mi završili studije, pa do te 2012 u kojima smo mi razmišljali da li bi hteli ili ne, na taj način raditi. I 2012 smo onda odlučili. U tom smislu, postoji neka pred povjest i neka razmišljanja o tome. Tako da ime nam je bilo dosta važno, da taj način rada prestane biti kao susret dvoje, i da se onda govori o tome susretu kao o nekom sadržaju itd, nego da zapravo treći entitet, preuzme autorstvo, preuzme odgovornost, vlasništvo nad radom. Tako da, to je bila neka stvar koju smo željeli. Parovi koji rade zajedno, u onom smislu Ulaj i Marina Abramović, gde se dvije individue susreću i to postaje sadržaj rada, to nam nije bilo motivacija. Motivacija je bila izbrisati te naše individualne identitete u kontekstu umetničkog rada, i govoriti iz perspektive kao neka treća persona je autor, ili autorka.

Iva Kovač: To je trajalo dosta vremena. Dosta dugo, jer mi smo raspravljali o radu u kolektivu od 2009, znači od tog projekta većeg, zajedničkog, koji smo radili na temu ugovora. Dosta vremena nam je trebalo da definiramo ime. Ime je bilo mišljeno kao nekakvo... Znači riječ je o sociološkoj metodi koja se bavi istraživanjem mišljenja, ali i tržišta, i bila nam je zanimljiva ta ambivalentnost – istovremenog govora unutar nekakvih humanističkih disciplina, ili unutar nečega što se u tom smislu može koristiti za drugi tip, znači za profit. Svidjela nam se ta nekakva tenzija, ali načelno, ime kao ime, bilo nam je užasno važno imati ime, jer je to značilo da se možemo razdvojiti od rada pod vlastitim imenima. Ali nismo toliko važnost dali sad tom konkretnom imenu koje smo odabrali. Tako da, ja bih rekla da...

Elvis Krstulović: - u smislu da ime ne govori nužno nešto o metodi kojom mi to radimo. Znači te veze nema, nama se sviđao taj neki moment, što si ti sad opisala. Kao dio si tržišnih i možda emancipatornih stvari istovremeno, ambivalentan si kao umjetnik ili umjetnica. Onda smo to negdje prizvali kroz to ime. Ali dalje od toga nam nije trebalo poslužiti da opiše praksu.

Iva Kovač: Razmišljali smo da li u nekom trenutku, nekad koristimo tu metodu, ali nije nam se činilo važnim. Jednostavno, stvarno nam je bilo važno imati ime, i time se emancipirati od sebe.

Manifest (okvir delovanja)

Iva Kovač: Teme manifesta smo se baš konkretno prisetili. Zanimljivo nam je bilo, kako smo primećivali, da rano-dvadesetostoljetne prakse ulaze u javnost, često manifestno i kroz pisanje manifesta. Jedan raniji rad, koji

smo radili zajedno i koji nije rađen pod Fokus grupom, nego je rađen kao nas dvoje, kao dvije individue, čisto je tako imenovano, se bavi umjetničkim ugovorima. I nama je tad bilo zanimljivo, na koji način, da bi se sastavio umjetnički ugovor je potrebno opisati kakva je koja praksa. I kako su to često bili ugovori koji su se bavili konceptualnim praksama, na neki način kroz ugovor manifestno pravnim jezikom su opisivali kakav tip umjetnosti bi to bio, na koji bi se odnosilo, autorska prava... Na primjer, Daniel Buren, koji mora, koji želi na neki način otpisati autorstvo nad radom, mora objasniti kakav je to njegov rad unutar tog ugovora, da bi uopće bilo jasno o čemu priča. Tako da smo mi na neki način radili tu paralelu, između ugovora i manifesta i tražili manifestnost u tom nekom pravnom jeziku, koji se kasnije koristi u konceptuali, u biti. Tako da, na neki način, mi smo kroz to bavljenje našom pozicijom u umetnosti, kao individua kolektiva, smo na neki način...

Elvis Krstulović: Taj rad recimo performira kao manifest, iako se bavi analizom tuđih i govori o ugovorima, u tom smislu nekom, da.

Milica Pečić: Taj rad je prethodio formiranju grupe?

Iva Kovač: Da. Znači, to istraživanje umetničkih ugovora je prethodilo, to smo radili 2009 godine, dok je baš kad smo odlučili napraviti tu usporedbu između manifesta i ugovora, to smo radili kasnije kao *Fokus grupa*, u nekom periodu, 2013, tako nešto.

Strategija i metodologija rada

Elvis Krstulović: Određeni niz radova, koji nam je dosta važan, se bavio nacionalizmom. I u našem slučaju to znači bavljenje spomenicima, koji na neki način poravnavaju žrtve koji iznova pišu povjest i takve stvari. To je jedan niz radova koji od samog početka radimo, gdje sad najnoviji istraživački deo koji radimo sa Galom Kirnom u Sloveniji, gdje zapravo pokušavamo napraviti jednu mapu reakcionarnih spomenika u Evropi. I to je sad, u ovom trenutku nešto što radimo na način, da smo se mi zapravo javili na jednu diskusiju koju je Gal Kirn pokrenuo na Facebook-u, na tu temu. On je stavio da bi bilo korisno imati takvu mapu, onda smo se mi javili - hajmo je napraviti. Tako da je to neka ideja, gdje mi nismo ni inicijatori ideje, ali smo reagirali sa vlastitim iskustvom te teme. Ono, to je dobra ideja, hajmo se udružiti, hajmo nešto zajedno na tome raditi. To je sad jedno istraživanje koje traje, gde mi sada okupljamo jednu široku zajednicu, diljem uglavnom Istočnoevropskih zemalja, tamo smo najviše ljudi našli koji o tome nešto znaju. I možda je tamo, barem se nama tako čini, najraširenija pojava takvih spomenika. I zapravo smo se umrežili i skupljamo podatke o tim raznim spomenicima. Mi smo radili prethodno neke stvari vezano za to šta se u Hrvatskoj dešavalo, to je recimo jedna serija radova. Druga serija je, počevši od samih početaka, od ovih ugovora, zapravo, ono što nazivamo institucionalnom kritikom u domenu umetnosti. Tako da se tu bavimo ekonomskim okvirom umjetničkog rada.

Iva Kovač: Koji se sad realizira u projektu, gdje smo pozvani od *Drugog mora*. Pozvani smo da na temu rada nešto napravimo, gdje sad radimo projekat u kojem ćemo istraživati pitanja agencijskog rada - odnosno te promjene zakona koje su u kontekstu, odnosno hrvatskom zakonodavstvu, općenito na razini EU, otvorile mogućnost zapošljavanja na kraće rokove. I na koji način se izbjegavaju zakonski okviri koji su postavljeni od strane države, na koji način se uspijevaju izbjeći. Tu nam je zanimljivo i tu bi probali, vidjećemo na koji način će to funkcionirati, osnovati agenciju kroz projekt. I to je sad, godinu ipo dana kako radimo na tome. Dakle, još godinu ipo ćemo raditi na tom projektu. Osim toga...

Elvis Krstulović: To su možda te neke dve linije rada i ideologije, iako je to isprepletano u tom nekom smislu, materijalni uslovi s jedne strane, s druge strane, taj reprezentacijski alat upliva u stvarnost kroz državu, kroz....

Elvis Krstulović: Mi imamo ovaj stol koji je mjesto na kojemu, od kako smo sad u ovome ateljeu, neko od nas dolazi sa idejom, ili sa potencijalnom idejom. Imamo tu fazu gdje nam je užasno bitan neki koncentrirani prostor u kojem se predlaže nešto na raspravu, što bi moglo postati rad. Ne mora postati, ali to je neki ključni kolektivni dio, moment, kad mi diskutiramo o nekoj temi primarno. Prije nego o tome šta će biti rad, hoće li biti rad i s kim ćemo ga raditi i ništa od toga tad još možda nije tu. Nego kao, vidi ovo sam pročitao, ili pročitala i to me zanima, vidi ovaj rad, vidi nešto, hajmo nešto razgovarati. I taj razgovor užasno ključni, on je možda najtipičnije naš način rada da se zapravo, kroz diskusiju o toj nekoj temi počnu iscrtavati te neke konture za budući rad. Tako da diskusija i rasprava i nekad onda i sukob, nastaje u tom nekom momentu, kad se diskutira o temi. I u tom smislu, možda specifična stvar je da počinjemo od neke teme, ne od neke naše linije rada, ne od nekog medija kojim se koristimo, nego od nečega što nam se u tom trenutku čini važno da se dešava oko nas.

Iva Kovač: Konflikte rješavamo ne javno, nikada javno. I jako dobro nam to ide inače, tako da, u trenutku razgovaramo i pregovaramo i komuniciramo, dok god ne dođemo do nekog oblika konsenzusa. Nekad konsenzus ne znači nužno to da smo se našli na pola puta, ali recimo, jedna od metoda koju smo uveli nedavno, prije godinu dvije, je to da na neki način se udaljimo od žustre diskusije u trenutku kad se dešava i da si dozvolimo da se isprocesuiru u tišini i u miru i da se susretnemo onda post factum i na neki način, započnemo diskusiju iznova. Ali da, naravno komunikacija.. kad pokušavamo raditi zajedno to dovodi do konflikata, jednostavno je nužno.

Elvis Krstulović: Kada je neki dulji period aktivnog rada, onda je konflikata manje. Onda nekako to puno glade ide, mi sinhroniziramo, ide ljepše. A onda, kad se dese neke pauze, onda kao iznova moramo naučiti tu komunikaciju. Jako ju se lako zaboravi, nije nešto što naučiš i sad to znaš i to je neka veština koja ide. I to čak, ide, ide, pa onda prestane raditi, kao da smo se mi promenili i ona stara metoda više ne funkcionira i moramo iz početka. Tako da to je ono kao neki vječni reinvention komunikacije na svakom planu.

Iva Kovač: Što se tiče suradnje, mislim često surađujemo sa ljudima i incijalno smo bili otvoreni, ne otvoreni, nego dapače, planirali smo da *Fokus grupa* bude grupa, stvarno, da nas je više. Ali, kako se to nije desilo, tako mi u stvari na neki način prilazimo drugim ljudima, ili drugi ljudi prilaze nama, ovisi o kojem projektu je riječ. I u stvari većina stvari na kojima radimo, radimo sa drugim ljudima. Ono što nam je dosta važno je da imamo do neke mjere nekakvu sliku o tome šta ćemo raditi zajedno, koju definiramo. I onda, koja se u suradnji sa nekim drugim ode u nekom drugom smjeru. Ne moramo se više slagati, ali nekako, koliko toliko, da mi kao kolektiv imamo neku sliku šta bi to na kraju bilo.

Elvis Krstulović: U tom smislu to su uglavnom ljudi koje pozivamo, ili znamo da rade neke stvari koje su nam postale zanimljive u tom projektu kao mogući output, kao mogući alat negdje u fazi projekta ili nečega. I onda pozivamo ljude, to je možda češći slučaj da na taj način pozivamo ljude, i radimo zato što neko snima na taj način, zato što neko programira zanimljive stvari, zato što neko radi sa nekom zajednicom, ili zna nešto o nekoj temi. Znači u tom smislu, na taj način pristupamo ljudima i onda ih pozivamo da sa nama rade.

Individualni / grupni / mrežni rad

Iva Kovač: Naša društvenost u smislu našeg boravka na nekom lokalitetu gdje djelimo prostor je apsolutna. Ovo je naš životno društveni prostor u kojem razmjenjujemo ideje. Sad, nužno da kao *Fokus grupa* ulazimo u sve te odnose, mislim ne znam. Kad odemo na prosvjed, odemo kao pojedinci, ne moramo otići kao *Fokus grupa*. Tako da, na neki način, da i ne. Naravno da kroz djelovanje se stvaraju novi oblici društvenosti, naravno da kroz aktivnosti i komunikaciju sa drugima se to stvara. I da, *Fokus grupa* je...

Elvis Krstulović: isprepletena sa tim odnosima, ali isto tako nije tako monolitan entitet koji nas u potpunosti definira. Mi postojimo i kao ljudi koji nisu članovi *Fokus grupe*, tj van toga da smo članovi Fokus grupe, i kao takvi participiramo. I nekad je zaista to premješano, isprepletano, pa je jako teško reći u nekim konkretnim situacijama, da li smo mi u tom slučaju bili *Fokus grupa*, ili smo bili Iva i Elvis koji su negdje bili dio nečega drugoga. A to je dosta teško razgraničiti, jer to zapravo nisu jako jasno postavljene interakcije, gdje ono postpisujemo ugovor pod kojim uvjetima ulazimo u ovaj odnos, tako da je u tom smislu je teško reći. Dio si raznih mreža koje se preklapaju i svako od nas, i kao individua i kao kolektiv, ima neke faze preklapanja i faze koje se ne preklapaju. I takvi su i drugi entiteti s kojima surađujemo, i to je dosta tako prljavo, nema nekog jasnog razgraničen da možemo reći...i zato je užasno teško reć, na koji način o tome govoriti, kada se govori o praksi *Fokus grupe*, zato što je u tom smislu najzgodnije govoriti o kontekstu u kojem mi djelujemo, rađe nego o zaista aktivnostima *Fokus grupe*. Kao, to nas okružuje i definira i utiče na to ko smo, ali nije naša praksa, baš onako...

Iva Kovač: Konkretno, mi nismo mi- *Fokus grupa* u *Molekuli*, nego je *Delta 5* udruga koja je u *Molekuli*. Tako da u tom smislu, nismo mi direktno pristupili *Molekuli*. - Mi smo jedni od. - Možda ne, ne bih rekla da je naše djelovanje unutar *Molekule* nekakav aktivistički pristup sceni, da...

Elvis Krstulović: možda samo način na koji želimo participirati na lokalitetu gdje živimo. Ne želimo participirati kao *Fokus grupa* koja negde živi u nekom gradu i radi u svom ateljeu. Nego, postoji jedna veća

zajednica koja je interfejs za taj grad i prvo mjesto kad otputuješ i kad se vratiš, kroz koje ostvariš kontakt sa tim gradom. Tako da, to je neka, čini mi se, funkcija ovog prostora i ljudi s kojima smo tu.

Učešće u širim platformama

Elvis Krstulović: Ali u doslovnijem smislu, imamo tendenciju gdje god da živimo u nekom trenutku, kao da je *Fokus grupa* prvi korak koji mi smo napravili od individue prema društvu. Pa je onda drugi korak kroz neki širi kolektiv koga smo dio, pa je onda to neki način na koji participiramo u društvu. To smo radili sa tim *Kružokom* u Zagrebu kad smo živjeli, pa smo doli ovdje u Rijeku, pa smo se priključili *Delti 5*, tj zajednički je pokrenuli sa drugima, tako da to je način na koji djelujemo. Nije nužno aktivizam u pitanju, tu bi htjeli biti oprezni, kako to nazivamo. Nije okupljeno oko konkretnog političkog cilja koji želimo postići, ili kojim želimo kontrirati, nego je zapravo neki način na koji želimo participirati prvenstveno u umjetničko kulturnoj sceni, a onda svakako možemo nešto zaključivati. To je možda način na koji smo mi tome pristupili.

Umetnički i društveni angažman

Elvis Krstulović: Pa mi pravimo razliku, između nečega što je u užem smislu riječi umetnička praksa. To rezultira nekakvim umjetničkim izložbama, ili publikacijama, nečim. I to je onda kao core djelatnost koji mi radimo kao kolektiv. A onda, stvari u koje smo uključeni, koje dodiruju tu našu praksu, onda o njima govorimo kao o nekom proširenom kontekstu, nekom okviru u kojem mi djelujemo. Ovisno o kojem kontekstu govorimo o tome, kako mi to prezentiramo, na taj način neki. Znači, govorimo da su to naši suradnički kolektivi, da je to naša neposredna okolina u kojoj djelujemo i na taj način tu smo mi... Na našoj web stranici su to pod nekim miscellaneous aktivnostima. Nije navedeno kao neka naša centralna aktivnost, jer nekako naša pozicija u tim projektima nije jednaka kao kako grupa vodi ceo projekat. Nego mi negdje doprinosimo nečemu, potpomognemo nešto, priključimo se nečemu što je neko drugi pokrenuo i u tom smislu ta dinamika je drugačija.

Iva Kovač: I u krajnjoj liniji, to nisu stvari koje traže potpisivanje. Unutar umjetničkog svijeta se očekuje, na neki način da se definira šta je ko odradio. Tako da, tu recimo iz vana smo prisiljeni se definirati unutar toga kako djelimo prostor, nismo, odnosno, na nekoj administrativnoj razini jesmo. Na administrativnoj razini otvarajući udrugu i bivajući članovi i članice udruga, jesmo. Ali niko te ne pita kao, deklariraj se kao dio ovog kolektiva ili onog kolektiva.

Mi insistiramo da u umjetničkom kontekstu nastupamo kao *Fokus grupa*. Na tome insistiramo od 2012, i to nam je važno zato što smo to. Rekli smo da želimo nekakav tip entiteta imati. U drugim aktivnostima nam je apsolutno irelevantno. I užasno nam je smiješno kad nas se zove *Fokusi*, a nastupamo u nekom drugom... u javnosti kao ljudi.

Relacije umetničkog i naučnog istraživanja

Iva Kovač: Razlikuju se, naravno da se razlikuju. Razlikuje se ne-egzaktnost rezultata koja se tolerira unutar umetničkog konteksta, što nije nužno da doživljavamo pozitivno, ali je dobar playground za, u stvari, ići premo tome da smo što precizniji. Ali na neki način, od nas se ne očekuje, u umjetničkom sistemu se ne očekuje određena rigidnost, koja se u akademskom svijetu očekuje.

Elvis Krstulović: To nam možda dozvoljava, da ranije postavimo neka pitanja do kojih bi jako dulje kroz znanstvenu metodologiju si to mogli dozvoliti. Pa je u tom nekom smislu brže, ali isto tako je i frustrirajuće u nekom smislu, zato što ta metodologija koju koristiš nema neke točke provjere koje možda ima u znanstvenom kontekstu. Ali, čini mi se da to ovisi na koji način taj research ide. Naša istraživanja neka su namjerni pokušaj da koristimo istraživačke metode koje mi vidimo kao ne-umjetničke, i da samo njihov displacement u kontekstu umjetnosti daje neku promjenu. Od istraživanja koja su umjetnička, na način da možda samo prikupljamo vizuelni materijal, na neku temu u nekom povijesnom kontekstu, il nešto. I na koji način u tome ulazimo, niti teorijski, niti nekako drukčije. Tak da, ovisi o kojem projektu se priča. Research sam može biti drastično drugačiji od znanstvenog, ili zapravo dosta blizak, samo sa nekim suptilnim razlikama.

Iva Kovač: I dosta nedavno smo mi krenuli u smjeru da pokušavamo rigidnije tretirati istraživanja, tako da, u tom smislu se na neki način sad mijenjamo - i svoju praksu.

Planovi grupe

Iva Kovač: Pa taj projekt vazano za rad je nešto što je centralno, što nije da nastavljamo, nego smo u fazi građenja, definiranja, šta će točno biti. Neke projekte nastavljamo, projekat sa Galom Kirnom, to je mapa spomenika u Evropi, dakle revizionističkih spomenika koji izjednačavaju komunizam i fašizam i u tom smislu je pitanje daljnjeg traženja case study. To je u biti projekt koji treba nastaviti, a to znači naći suradnice, suradnike. Jer u stvari, mi prikupljamo informacije i organiziramo, a tražimo suradnike koji onda rade, koji su informatori, jer ne poznajemo kontekste svugde. Osim toga, Invisible matter je projekt koji je trenutno možda najdalje došao. Istovremeno smo možda u nekom ćorsokaku oko njega, jer smo se našli u dosta kompliciranoj situaciji, zato što radimo s programerom. Nije to komplicirano, ali je tehnički zahtjevno odraditi segment koji sad trebamo, a to je trening NLP-a koji radimo sa studentima, koji eto dugo traje. Jedan tip procesa, i rezultati su upitni, nismo sigurni da li ćemo dobiti ono što smo očekivali da ćemo dobiti, a na tome se temelji cijeli projekt. Tako da to nam je možda to najupitniji deo...

Elvis Krstulović: Dosta posla je pred nama, užasno je upitno da li ćemo dobiti. Zato što smo taj proces već jednom pokrenuli, stali, resetirali, krenuli ispočetka. Zato što se pokazalo da je išlo u gorem smjeru, a ne u boljem...